

Sárga.

A 'flavus, gelb' színfogalmat mai köznyelvünkben már csakis a *sárga* szóval szoktuk kifejezni, de ugyane célra szolgáltak régibb nyelvünkben és szolgálnak részben mai nyelvjárásainkban ezenkívül még a *sár*, *sári*, *sárog* és *sárig* szavak is. Mindezek kétségtelenül ugyanegy szócsalád tagjai, de egymáshoz való viszonyuk részben még nagyon is homályos.

A *sár* melléknév egykor közhasználatú volt nyelvünkben (NySz.), de ma már csak tájszó (MTsz.); melléknévi jelentéssel *sárarany*, *sárgyik*, *sártök*, *sárvíz*-féle összetételek előtagjában, főnévi jelentéssel az *epesár* összetétel utótagjában, de ez valószínűleg csak **epesárvíz* (< *epe* -*sárvíz*) összetétel rövidülése (mint pl. *vad kandisznó* > *vadkan*), melynek eredeti *sárvíz* utótagjában persze szintén melléknévi volt a jelentése. (Ugyancsak a *sárvíz* összetétel rövidülése lehet az a 'váladék' jelentésű **sár* főnév is, mely a N. *sárlík*, *sárhít*, *sárhodik*, *sárhoth*, *sárhozik* igék alapszáva. L. erről *Beke*: NNy. VI. 196). A köznyelvben már csak az elhomályosult összetételű *sármány* (< R. *sármály* < **sármál* 'sárgamellé') madárnév őrzi az emlékét. (Azért nevezték el ezt a madarat így, mert a *mál*-ja, vagyis a melle sárga színű tollakkal van borítva.) Ez azonban nem korábbi *sármályú* melléknév alakváltozata, mint ahogy ezt Bárczi szótára alapján gondolni lehetne, hanem korábbi **sármál*-*madár* összetétel rövidülése, melynek **sármál* előtagja olyan jelzőként használt főnév, mint amilyenek pl. a *kandisznó*, *ménló*, *hímszarvas*, *rab gólya*-féle kapcsolatokban is észlelhetők. — Eredete és története e 'sárga' jelentésű R. *sár* melléknévnek teljesen világos: honfoglalás előtti török (valószínűleg bolgár-török) jövevényszó (BTL.), elavulása pedig egy kivétel nélküli jelentéstani törvény következménye. Ez a törvény így szól: a többjelentésű (tehát esetleg félreérthető) szónak az a jelentése, melyet egy egyjelentésű (tehát félreérthetetlen) szóval is ki lehet fejezni, feltétlenül elavul. A *sár* hangsor is kétjelentésű volt, mert nemcsak a melléknévi 'flavus, gelb' jelentés fűződhetett hozzá, hanem a főnévi 'lutum, Kot, Morast' jelentés is. Ezért tehát melléknévi jelentése, mivel ezt nem is csak egy, hanem több egyjelentésű, tehát félreérthetetlen szóval is ki lehetett fejezni (t. i. a *sári*, *sárog*, *sárig*, *sárga* szavakkal), e jelentéstani törvény alapján szabályosan elavult.

A *sári* (csak a R. *sári nyavalya*, a R., N. *sári tők* és a N. *sári sarkantyú* kifejezésekben) eredete szintén egészen világos: a *sár* melléknévnek -i képzős származéka. Ezt a *Csefkó* idézte analógiák (MNY. XXIV. 278) kétségtelenül bizonyítják. De annál homályosabb az ugyane jelentésű *sárig*, *sárog* és *sárga* mellékneveké.

E szavaink eredetének kérdésével eddig tudtommal még csak egy magyar nyelvész foglalkozott, *Gombocz Zoltán*. Először, Régi török jövevényszavaink c. értekezésében (MNY. III, 311), csak

a *sárog* és *sárig* alakok viszonyáról mondott véleményyt, mégpedig azt, hogy az *o* hangú *sárog* az eredetibb alak, s ennek az *i* hangú *sárig* csak alakváltozata. De ez a feltevés az én nézetem szerint elfogadhatatlan, mert az egész magyar hangtörténetben nincsen arra egyetlen egy példa sem, hogy ilyen helyzetű *o* helyébe *i* lépett volna. Más alkalommal pedig (BTL.) azt a véleményét fejezte ki, hogy „Alle drei Varianten (i. i. *sárog*, *sárig* és *sárga*) gehen wahrscheinlich auf drei verschiedene türkische Wortformen zurück“. De szerintem ez a feltevés is elfogadhatatlan, mert az általa (MNy. III, 311, Nyr. XLI, 68, BTL.) idézett nagyszámú török és mongol adatok között egyáltalán nincsenek olyanok, amelyekből e magyar szóalakokat csak némileg is megnyugtató módon lehetne származtatni. De van-e egyáltalán szükségünk ilyen merész feltevésre? T. i. arra, hogy nemcsak a R. *sár* török jövevény (amit persze minden magyar nyelvész elfogad), hanem, hogy a N. *sárog*, *sárig* és a köznyelvi *sárga* szavak is más-más török vagy mongol nyelvekből vagy nyelvjárásokból való egymástól független átvételek, holott állítólagos etymonjaik sehol, egyetlen egy ilyen nyelvben nem maradtak meg. Én azt hiszem, hogy nincsen szükségünk ilyen feltevésre, mert mindhárom szó kifogástalanul megmagyarázható a mi nyelvünkben is.

Ami először is a ma már csak Erdélyben használt *sárog* alakot illeti, ez nézetem szerint semmi egyéb, mint a R. *sár* melléknévnek kicsinyítő *-g* képzős származéka. Volt ugyanis régibb nyelvünkben ilyen kicsinyítő is. (Lehet, hogy ez csak alakváltozata a szintén elavult *-k* kicsinyítőnek.) Ennek képző volta ma is elég könnyen érzékelhető a *bal* és *balog*, valamint a *jó* és R. *jóg* 'jobb kéz' viszonyában, és ugyanilyen képzésűek, csak-hogy már teljesen elavult alapszavakból valók, pl. (R. *kér:*) *kérég*, *úreg* (ennek az *úr* főnév nem alapszava, hanem belőle való nyelvújításkori elvonás), *gyalog*, *láng* (*Knöpfler:* Nyr. LXV, 158), *Enying* (EtSz. I. 1567), *Szóreg* (*Pais:* MNy. XXVI, 357). Mivel tehát régi nyelvünkben volt kicsinyítő *-g* képző, és mivel több más színnevünk végén is van valamely kicsinyítőképző, pl. *-ka*, *-ke*, (*tarka*, *szürke*, *szőke*, N. *hőke*, R. *feteke* > *fekete*), *-csa*, *-cse* (N. *tarcsa*, **kékese* > *Köccse* hn.), *-kó* (*fakó*), ezért szerintem legcsekélyebb akadályja sincsen annak a feltevésnek, hogy a R. *sár* és a N. *sárog* színnevek között ugyanolyan alakítási viszony van, mint *bal* és *balog* között. Ez a N. *sárog* tehát nézetem szerint a R. *sár* kicsinyítőképző származéka és keletkezése korában, mikor a *-g* képzőnek funkciója még élénken érezhető volt, azt jelentette, hogy 'sárgás, kissé sárga'. Később azonban, mikor *sár* alapszava már elavult, képzett szó voltának tudata és kicsinyítő jelentése éppen úgy elavult, mint a *tarka*, *szürke*, N. *tarcsa*, *fakó*-féle esetekben.

A szintén erdélyi, elsősorban székely és csángó *sárig* alakról már említettem, hogy semmiképpen sem lehet a *sárog*-nak pusztán alakváltozata. Van azonban egy olyan hasonulási jelenség, mely-

nek alapján nézetem szerint igenis érthetővé válik e nyelvjárási sárig alak keletkezése. Sehol sem kivétel nélküli ugyan, de többfelé elég gyakori jelenség ugyanis az, hogy az illabiális *á* hátra-
ható hasonító hatást gyakorol a megelőző labiális *o*-ra, minek
következtében ennek helyébe illabiális *ē* vagy *i* lép. Az ilyen
eredetű *o* > *ē* változásra már idéztem elég példát a *Hésdát* hely-
név eredetének magyarázatával kapcsolatban (MNy. XXXV, 181),
most tehát már csak az ilyen *o* > *i* változásra idézek néhányat.
Ilyenek pl. (R. *Balta-sár* Nyr. XLIV, 175 > R. *Baltozsár* >)
R. *Boltozsár* > *Boldizsár*, (szerb-horv. *kolomaz* >) R. *kolomász* >
kulimász, **szolánk* (vö. R. *szollott karó*, MNy. XI, 414) > *szilánk*,
tapos: *tapiskál*, (*farag* < **farog*, vö. R. *farács* > *forgács*.)
**furokcsál* > *faricskál*, (*kapar* <) **kapor*: *kapirgál*, (szláv
klepati >) N. *kolopál* > *kalimpál*. Ugyanígy pl. N. *balogács* >
baligács 'balog, ügyetlen', vagy *lopicskál*, *szopikál*. Továbbá (R.
csopa:) R. *csopás* > *csipás* 'csipásszemű': > *csipa* | (R. *ala-*
mozna:) R. *alamozsnát* > *alamizsnát*: > *alamizsna* | (szláv
kroma > **koroma*.) **koromát* > *karimát*: > *karima* | (*káposzta*:)
káposztát > N. *kápisztát*: > *kápiszta* | (*lapocka*:) *lapockát* >
N. *lapickát*: > *lapicka* | (szláv *rukunica* > N. *rokonca* > *ra-*
konca:) *rokoncát* > *rokincát*: > N. *rokinca* stb. Ezek példájára
könnyű feltételezni, hogy ugyanilyen illabiális hasonítás követe-
keztében lett a (*sárog*:) *sárogság*-ból is *sárigság*, melyből aztán
a *pirosság*: *piros*, *sötétség*: *sötét*-féle irányítósorok alapján egé-
szben természetesen elvonódott egy *sárig* alakú melléknév. E szé-
kely-csángó tájszó megérthetése végett tehát egyáltalában nem
szükséges valamely (sehonnan ki nem mutatható) török szó
átvételét feltételezni.

És milyen eredetű végül ma közhasználatú *sárga* szavunk?

Kezdő nyelvész koromban már próbáltam ezt egyszer ma-
gyarázni. A *fehérje* példájára, amely kétségtelenül korábbi *tojás*
fehérje kapcsolat rövidülése, Nyr. NL, 20 azt a feltevést kockáz-
tattam meg róla, hogy ez is egykori *tojás* **sáriga* kapcsolat rövi-
dülése (akkor t. i. még azt hittem, hogy a *sárog* és *sárig* alakok
közül ez utóbbi az eredetibb) s a kétnyíltszótagos hangtörvény
alapján kapta mai kétszótagos alakját. Ma azonban ezt az egy-
kori magyarázatomat már nem tartom elfogadhatónak. Mert igaz
ugyan, hogy a 3. szem.-ű birtokos személyragnak igen sok sza-
vunk végén elhomályosodott a funkciója (pl. *poja*, *toka*, *zuza*,
bátya, *unoka*, *gége*, *here*, *vese*, *sérte* stb.), csakhogy e szavaink
kivétel nélkül mind főnevek. *Sárga* szavunk ellenben nem 'tojás
sárgája' jelentésű főnév, mint a 'tojás fehérje' (majd a vegytan-
ban 'protein') jelentésű *fehérje*, hanem mindig csak melléknévi
jelentése volt, tehát — szóvégi *a* hangja nem lehet birtokos sze-
mélyrag. Más módon kell tehát magyaráznunk a R., N. *sárog* és
a mai köznyelvi *sárga* szavak viszonyát. És azt hiszem, hogy ez
nem is olyan nehéz.

Volt ugyanis egykor a mi nyelvünkben (eredetileg illesz-

kedés nélküli) *-a* (majd *-a*, *-e*) kicsinyítőképző is. Pl. előfordulnak Árpád-kori oklevelekben ilyen (bizonyára még a magyarok pogány korából származó) személynevek: *Fehéra, Szépa, Péntüka, Vendéga* stb. (L. Melich: MNy. VI, 154, XI, 386): Hogy ez a képző melléknevekhez, sőt éppen színnevekhez is járulhatott, azt bizonyítja a *R. tarafara* ikerszónak és a *N. tara -basa* összetételnek *tara* előtagja. (L. erről *Kelemen*: MNy. XXXIII, 172). E nyelvtörténeti tényre való tekintettel *sárga* szavunk eredetének lehető legtermészetesebb magyarázata az, hogy a *R.*, *N. sárog*-hoz is, mikor ennek kicsinyítőképzős volta már el volt homályosodva, kicsinyítés-becézés céljából még ez az ó-magyar korbeli *-a* kicsinyítő is hozzájárult, csakhogy az így keletkezett **sároga* alakból a kétnyiltzótagos hangtörvény alapján persze szabályosan kiesett az *o*.

Az így keletkezett *sárga* származék szövégi *a* hangjának kicsinyítő funkciója azonban az Árpád-kor folyamán szintén elavult, éppen úgy, mint már korábban a *sárog* szövégi *g* hangjáé. S akkor a régibb *sárog* és az újabb *sárga* már egyformán csak kicsinyítés-becézés nélküli 'flavus, gelb' jelentésűek voltak. De egyjelentésűek lévén, nem maradhattak meg egymás mellett. Mert kivétel nélküli jelentéstani törvény az is, hogy: ha két (bármely úton-módon támadt) szónak teljesen azonos a jelentése, akkor kettejük közül az egyik feltétlenül elavul. A *sárga* származék úgy látszik valahol a magyar nyelvterület nyugati felében keletkezett, mert a Királyhágótól nyugatra mindenütt ez győzött az azonosjelentésű *sárog* felett. A *sárig* alak pedig valahol a magyar nyelvterület keleti végein vonódott el a *sárigság* főnévből s ott, a székely és csángó nyelvjárásokban, ez győzött az azonos jelentésű *sárog* felett. E miatt tehát a mindhármuk közül legrégebb és valamikor bizonyára közhasználatú *sárog* alak ma már csak Erdély nyugati felének nyelvjárásaiban használatos.

Horger Antal.

Szűz Szent Margit asszonynak, Béla királynak leányának, élete.

(Folytatás.)

Tahát látá ez szent szűz az bönöknek árradásiban az félylyül megmondott nyomorúságoknak ő gonosságit megnevekedni (azaz hogy az bönök az kegyetlenségék naponként nevekődnek vala és bévölnek vala); úgyhogy az tatároknak kegyetlen járásoktól megválva¹⁰⁹ száz és több esztendőitől fogva sém láttott, sém hallatott anné nagy sok kegyetlenség kérésztyén né-

¹⁰⁹ Kivéve a tatárok hadjázatát.